

► Του ΓΙΑΝΝΗ ΚΤΕΝΑ*

Τον Νοέμβριο του 2020 κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις του ΜΙΕΤ το δέκατο έβδομο βιβλιαράκι της σειράς *miniima*, μιας καλαίσθητης συλλογής σύντομων έργων, που περιλαμβάνει τίτλους στοχαστών όπως ο Ερνστ Κασίρερ, ο Χανς Γιόνας, αλλά και ο Διονύσιος Καψάλης. Αυτή τη φορά, συγγραφέας είναι ο Michael Löwy και το πόνημά του, μεταφρασμένο από την Κατερίνα Γούλα, φέρει τον τίτλο *Κάφκα-Ουέλς-Μπένγιαμιν*. Εγκώμιο του πολιτισμικού πεσιμισμού.

Ο Löwy γεννήθηκε το 1938 στη Βραζιλία και το έργο του είναι γραμμένο κυρίως στα γαλλικά, καθώς ζει στο Παρίσι από το 1969. Καταπάνεται με θέματα όπως η ουτοπία και οι ριζοσπαστικές δυνατότητες του ρομαντισμού και του μεσσιανισμού, ενώ στη χώρα μας έχει γίνει γνωστός κυρίως χάρη στις προσδόθειες του Στέφανου Ροζάνη, που έχει μεταφράσει, επιμεληθεί και προλογίσει διάφορα γραπτά του, αλλά και της Ρεβέκκας Πέσοσα, που πρόσφατα μετέφρασε ένα ακόμη μικρό βιβλίο του, με τίτλο «Πολιτική και θρησκεία» (Ηριδανός, 2020).

Το Εγκώμιο αποτελείται από δυο ξεχωριστά, σύντομα δοκίμια, αρχικά δημοσιευμένα με απόσταση οκτώ χρόνων μεταξύ τους. Θα αναφερθούμε στο καθένα με τη σειρά. Το πρώτο, με τίτλο «Γραφές από φως. Der Prozess - The Trial» αφορά τη Δίκη του Φραντς Κάφκα, καθώς και την κινηματογραφική μεταφορά της από τον Ορσον Ουέλς. Συμπυκνώνοντας επιδέξια και κατανοπτά τα αποτελέσματα της μελέτης ενός πλούσιου υλικού, που περιλαμβάνει σημαντικά έργα της κριτικογραφίας, συνεντεύξεις και ημερολογιακές καταγραφές των δημιουργών, ο Löwy αναδεικνύει τη συσχέτιση της αποπνικτικής ατμόσφαιρας της Δίκης με ποικίλα πολιτικοκοινωνικά γεγονότα της εποχής τόσο του

Οι απελευθερωτικές αρετές του πεσιμισμού

μυθιστορήματος, όσο και της ταινίας.

Ετσι, αν στην περίπτωση του βιβλίου, που δημοσιεύεται το 1925, έναν χρόνο μετά τον θάνατο του Κάφκα, το ιστορικό υπόβαθρο συντίθεται από διάφορες άδικες καταδίκες Εβραίων, συχνά με την κατηγορία του «τελετουργικού φόνου», στην περίπτωση της ταινίας του Ουέλς, που βγαίνει στις αίθουσες το 1962, το κοινωνικοπολιτικό συγκείμενο είναι διαφορετικό, αλλά όχι και άσχετο: η εμπειρία του μακαρθισμού και των αντικομμουνιστικών επιτροπών δείχνει να έχει αφήσει το στίγμα της στον σκηνοθέτη, ο οποίος διηγείται ότι κατατρεχόταν από όνειρα ενοχής και καταδίωξης.

Κοινό υπόβαθρο των δυο περιόδων είναι η επέκταση της κρατικής γραφειοκρατίας, που απειλεί να συνθλίψει το άτομο κάτω από ένα σύνολο απρόσωπων θεσμών. Σε αυτό το πλαίσιο, οι σχέσεις του Κάφκα με το αναρχικό κίνημα της Πράγας και του Ουέλς με τις οργανώσεις της αμερικανικής αριστε-

ράς υπογραμμίζονται από τον Löwy. Με τρόπο που θυμίζει τις αναλύσεις του Κώστα Δεσποινιάδη στη μελέτη του Φραντς Κάφκα, ο ανατόμος της εξουσίας (Πανοπτικόν, 2018), ο συγγραφέας συνδέει πειστικά το απαισιόδοξο πεπρωμένο του Γιόζεφ Κ., του ήρωα της Δίκης, με ένα κάλεσμα σε αντίσταση.

Οπως σημειώνει ο Löwy, αυτό το αντιαυταρχικό κάλεσμα είναι για τον Κάφκα κάτι περισσότερο από πολιτική επιλογή: μια συνολικότερη κοσμοθέση και στάση ζωής. Σε αυτό ακριβώς το πλαίσιο, όμως, θα πρέπει να τονιστεί ότι, στο καφκικό σύμπαν, η ενοχή και η παγίδευση, παρότι συνδέονται με κοινωνικές ανασυζητήσεις, φέρουν έναν βαθιά υπαρκτικό χαρακτήρα, όπως φανερώνει ο περίφημος «Μικρός μύθος»: «Αχ», είπε ο ποντικός, «μέρα τη μέρα ο κόσμος γίνεται και πιο στενόφ. Στην αρχή ήταν τόσο μεγάλος, που με φόβιζε, έτρεχα κι έτρεχα και ήμουν πανευτυχής που επιτέλους, μακριά πολύ μακριά δεξιά κι αριστερά μου, έβλεπα τοίχους,

αλλά αυτοί οι ατέλειωτοι τοίχοι πλησιάζουν με τέτοια ταχύτητα ο ένας τον άλλο, που βρίσκομαι ήδη στο τελευταίο δωμάτιο, κι εκεί στη γωνία υπάρχει η παγίδα, όπου τρέχω να κωτώ». «Γιατί δεν άλλες διαδρομές;» είπε η γάτα και τον καταβρόχθισε». Ενδιαφέρον λοιπόν θα είχε και μια αναλυτικότερη διάρθρωση των δύο διαστάσεων, πολιτικής και υπαρξιακής.

Το δεύτερο δοκίμιο ονομάζεται «Επαναστατικός πεσιμισμός. Ο ρομαντικός μαρξισμός του Βάλτερ Μπένγιαμιν» και αποτελεί μια εξαιρετική συνόψιση της ιδιότυπης σχέσης του στοχαστή με τη μαρξιστική σκέψη. Εξετάζοντας χρονολογικά τα γραπτά του φιλοσόφου, ο Löwy παρακολουθεί τις μετεξελίξεις της μπενγιαμινικής πρόσληψης του μαρξισμού. Κομβική είναι εδώ η φιλοσοφική αντίληψη του χρόνου και της ιστορίας, που στη μαρξ(ισ)ική θεώρηση χρωματίζεται συχνά από μια πίστη στην πρόοδο. Πρόκειται για μια θεώρηση που αναφέρεται σε αλληπάλλα στάδια ή

την άκριτη λατρεία της προόδου. Αντί να κοιτάζει μονοσήμαντα προς τα μπροστά, θεωρώντας το μέλλον εξασφαλισμένο, ο Μπένγιαμιν μας καλεί να τραβήξουμε το φρένο σε μια ατμομηχανή που κινείται χωρίς σταματημό. Με αυτόν τον τρόπο, σημειώνει ο Löwy, ανοίγει η δυνατότητα για μια «ανοιχτή σύλληψη της ιστορίας ως ανθρωπίνης πράξης, πλούσιας σε αναπάντεχες δυνατότητες και ικανής να παραγάγει το καινούριο».

Βλέπουμε λοιπόν ότι η απαισιοδοξία δεν είναι απαραίτητα παραλυτική. Σε μια εποχή που από τη μία μας γεμίζει με την απελπισία της πανδημίας και από την άλλη μας κατακλύζει με τις νεοφιλελεύθερες συμβουλές της «θετικής σκέψης» και της εμμονικής αισιοδοξίας, το αξιοπρόσεκτο βιβλίο του Löwy καθιστά εκ νέου επίκαιρη τη φρόση του Μπένγιαμιν, σύμφωνα με την οποία «ο κομμουνισμός είναι η οργάνωση της απαισιοδοξίας».

* Μέλος της συντακτικής ομάδας του περιοδικού Kaboom